

Wskazania metodyczne dla nauczyciela do pracy z uczniami z inteligencją niższą niż przeciętna (mało zdolnymi)

Uczniowie z pogranicza normy intelektualnej

Są to uczniowie, o których mówi się "mało zdolni" i na pewno należą do grupy dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, które powinny być objęte w szkole pomocą psychologiczno-pedagogiczną¹. Według psychologicznego testu Wechslera wykonywanego przez psychologa w szkole lub w poradni psychologiczno-pedagogicznej dzieci te osiągają iloraz inteligencji pomiędzy 84 a 70 punktami. W każdym zespole klasowym jest dwoje lub troje takich dzieci. Choć możliwości poznawcze tych dzieci są znacznie ograniczone, nie kwalifikują się one do kształcenia specjalnego, zatem muszą podołać zadaniom takim samym jak ich zdolniejsi rówieśnicy często przy różnego rodzaju dostosowaniach metod i form pracy, a także wymagań edukacyjnych zastosowanych przez nauczycieli. Dzieci z ilorazem inteligencji poniżej przeciętnej wymagają szczególnej uwagi. Aby wesprzeć dziecko, po badaniu diagnozującym deficyty w poradni psychologiczno-pedagogicznej warto aby nauczyciel zaplanował działania wspierające i przedstawił je rodzicom.

Opinia z poradni psychologiczno-pedagogicznej dla dzieci z trudnościami w nauce z pogranicza normy intelektualnej

Opinia powinna bardzo szczegółowo opisywać problemy i zwracać uwagę na działania, które muszą podjąć zarówno rodzice w domu, jak i nauczyciele w szkole. Istotnym elementem przed rozpoczęciem pracy z dzieckiem jest dokładne nakreślenie warunków dostosowania metod, form pracy oraz stawianych przed nim wymagań. Dziecko o niższym od przeciętnego potencjale intelektualnym, objęte wszechstronnym wsparciem może zdobyć zawód i w opinii społecznej być solidnym pracownikiem. Pozbawione pomocy, z zaniżoną samooceną jest potencjalnym obciążeniem dla społeczności, w której żyje. Dlatego też zrozumienie jego potrzeb i wsparcie w rozwoju jest priorytetowym zadaniem jego rodziny, nauczycieli i wychowawców. Aby zrozumieć specyfikę zaburzeń oraz potrzeb z nich wynikających, konieczne jest zorganizowanie przez pracowników poradni szkoleń w tym zakresie.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologicznej w publicznych przedszkolach szkołach i placówkach (Dz. U. z 2017r., poz. 1591) ze zmianami rozporządzenia z 28.08.2017r.

Dlatego bardzo istotna wydaje się rola poradni we wsparciu tych dzieci, w kształtowaniu ich środowiska, doborze zajęć i terapii. Pozbawione pomocy nie tylko nie wykorzystają swojego i tak zaniżonego potencjału intelektualnego, ale również ich sprawność intelektualna, możliwości rozwoju oraz nabywania umiejętności i wiedzy koniecznych do życia w otaczającym je świecie będą w znacznym stopniu ograniczone.

W przypadku tych dzieci konieczne jest dostosowanie zarówno w zakresie formy, jak i treści wymagań. A więc przede wszystkim w tej grupie możemy mówić o obniżeniu wymagań. Pamiętać jednak należy, że obniżenie kryteriów jakościowych nie może zejść poniżej podstawy programowej. Dzieci z inteligencją ogólną niższą od przeciętnej, czyli tzw. mało zdolne nie zawsze mają zaburzone te same funkcje psychiczne. Tak, więc w tej grupie są dzieci z różnymi zaburzeniami, niekiedy mieszanymi.

Charakterystyczne zaburzenia i dysfunkcje u dzieci z pogranicza normy intelektualnej:

- zaburzenia myślenia słowno-pojęciowego, a więc tego, na którym przede wszystkim bazuje nauka szkolna,
- mała samodzielność w myśleniu,
- wolniejsze tempo pracy i uczenia się,
- trudności w koncentracji uwagi przez dłuższy czas.

Zasadniczą cechą, która charakteryzuje dzieci z inteligencją niższą niż przeciętna jest występujący u nich słaby rozwój myślenia słowno-pojęciowego. Z tego powodu nie radzą sobie z wykonywaniem tych zadań szkolnych, które angażują proces myślenia logicznego. Szczególnie jest to widoczne na matematyce i innych przedmiotach ścisłych. Na języku polskim mają trudności z czytaniem ze zrozumieniem, wnioskowaniem, uzasadnianiem, interpretacją tekstu. W sytuacjach nowych nie potrafią się zaadaptować, oczekują pomocy. Najlepiej radzą sobie z tymi wiadomościami, które można opanować mechanicznie. Ze względu na wolne tempo uczenia się nie nadążają za pracą rówieśników. Ponadto charakteryzują się:

- trudnościami w wewnętrznej organizacji nowo nabytej wiedzy i integrowaniu jej z już posiadaną wiedzą,
- trudnościami w generalizowaniu wiedzy i wykorzystaniu jej w różnych dziedzinach,
- słabą umiejętnością wyodrębniania cech istotnych od nieistotnych. Uczą się na pamięć obszernych partii materiału bez zrozumienia treści,
- trudnościami w dokonywaniu uogólnień, szczególnie o charakterze werbalnym.

Należy również pamiętać, że dzieci te chociaż wszystkie mają bardzo ograniczone możliwości intelektualne, nie stanowią jednorodnej grupy, rozwój każdego z nich determinują inne czynniki.

Podział dzieci mało zdolnych na grupy ze względu na czynniki rozwojowe:

Do pierwszej grupy należą dzieci, których trudności rozwojowe wynikają z zaniedbań pedagogicznych. Wychowując się w niesprzyjających warunkach ekonomicznych, emocjonalnych i/lub społecznych, pozbawione są bodźców stymulujących ich rozwój poznawczy. Nie wykorzystują w pełni swojego potencjału intelektualnego podczas procesu rozwoju. Konsekwencją jest osiąganie niskich wartości ogólnych w testach inteligencji. Ponieważ wrodzony potencjał jest dość wysoki, dzieci te mają dobre tempo uczenia się i dzięki odpowiednim oddziaływaniom dydaktyczno-wychowawczym mogą szybko nadrobić zaległości rozwojowe.

Drugą grupę stanowią dzieci z powolnym, lecz poprawnym przebiegiem procesów poznawczych. Są to uczniowie, którzy na wykonanie powierzonych im zadań potrzebują więcej czasu. Dlatego w testach, w których obowiązuje limit czasowy, osiągają zaniżony wynik w stosunku do rzeczywistego ilorazu inteligencji.

Do trzeciej grupy należą dzieci, których ogólny wynik w teście inteligencji zostaje obniżony ze względu na parcjalne i fragmentaryczne deficyty rozwoju psychoruchowego. Charakteryzuje je nieharmonijny rozwój umysłowy.

Kolejną grupą są dzieci, których rzeczywisty poziom intelektualny jest poniżej normy, jednak dzięki intensywnej stymulacji przez środowisko i dobrej pamięci mechanicznej mogą one osiągnąć w badaniu inteligencji wynik zafałszowany, lepszy od rzeczywistego.

Ostatnią grupę stanowią natomiast dzieci o poziomie inteligencji istotnie niższym niż przeciętny. Dzieci te we wszystkich skalach testu inteligencji Wechslera uzyskują wyniki poniżej przeciętnej.

Ze względu na powyższe cechy konieczne jest wobec tych dzieci zastosowanie metod ułatwiających im opanowanie materiału. Dzieci te, bowiem nie kwalifikują się do szkoły specjalnej, a program szkoły ogólnodostępnej jest dla nich trudny, a przede wszystkim zbyt szybko realizowany. Nauczyciele nie mogą od poradni oczekiwać, że w opiniach będzie określone, do jakiego poziomu należy obniżyć wymagania w stosunku do tych dzieci. To nauczyciele są specjalistami w zakresie nauczania poszczególnych przedmiotów. Kryteria doboru treści powinny być dwa - nie można zejść poniżej podstawy programowej, a zakres wiedzy i umiejętności powinien dać szansę na sprostanie wymaganiom ogólnodostępnej szkoły zawodowej.

Egzaminy zewnętrzne

Dzieciom o niższym od przeciętnego intelekcie pomimo licznych deficytów, które reprezentują, nie przysługuje dostosowanie form ani warunków pracy podczas egzaminów zewnętrznych. Jest to dla nich bardzo krzywdzące, gdyż ich praca jest oceniana na równi z dziećmi, które nie mają żadnych problemów wpływających na ich proces edukacji. Dlatego zasadne jest rozważenie z rodzicem, czy poza niskim intelektem nie ma innych czynników, które miałyby wpływ na zastosowanie dostosowania indywidualnych warunków podczas egzaminów. Jednym z nich może być choroba, w tym wypadku dostosowanie warunków następuje na podstawie zaświadczenia lekarskiego. Opinia rady pedagogicznej może pomóc w stworzeniu dziecku indywidualnych warunków, jeżeli w danym roku szkolnym dziecko było objęte w szkole pomocą psychologiczno-pedagogiczną z powodu zaburzenia komunikacji językowej.

Niepowodzenia szkolne

Uczniowie z inteligencją niższą niż przeciętna często mają niestety *trwałe niepowodzenia szkolne*. Z nauką nie radzą sobie prawie od początku swojej kariery szkolnej. Szybko przekonują się, że nie umieją sprostać wymaganiom stawianym przez nauczycieli i rodziców. Wkładany przez nie wysiłek w naukę jest niewspółmierny do osiągniętych efektów. Niskie oceny, brak poczucia sukcesu powoduje spadek motywacji do nauki, niechęć do szkoły. Aby uniknąć kolejnej porażki (słabej oceny, krytycznej uwagi nauczyciela) dzieci te zaczynają wagarować, eksperymentować z alkoholem, narkotykami, łatwo wchodzą w młodzieżowe grupy przestępcze, niejednokrotnie popadają w konflikty z prawem. Często nie kończą edukacji w przepisowym okresie czasu, ponieważ powtarzają klasy, a nawet nie kończą jej w ogóle. Czują się gorsze od swoich rówieśników. Nie są chwalone przez nauczycieli, czują, że nie spełniają nadziei pokładanych w nich przez rodziców. Koledzy rzadko nawiązują z nimi pozytywne kontakty. W dorosłym życiu zagrożone są wykluczeniem społecznym.

Wymagania nauczyciela co do formy mogą obejmować między innymi:

- omawianie niewielkich partii materiału i o mniejszym stopniu trudności,
- pozostawiania więcej czasu na jego utrwalenie,
- podawanie poleceń w prostszej formie,
- unikanie trudnych, czy bardzo abstrakcyjnych pojęć,
- częste odwoływanie się do konkretnego i przykładu,
- unikanie pytań problemowych, przekrojowych,
- wolniejsze tempo pracy,
- szerokie stosowanie zasady pogłębienia,
- odrębne instruowanie dzieci,

- zadawanie do domu tyle, ile dziecko jest w stanie wykonać samodzielnie.

Wsparcie ze strony szkoły

Praca z tymi uczniami powinna koncentrować się nie tylko na wspomaganiu ich zdolności poznawczych, ale w równym stopniu rozwoju emocjonalnego, społecznego, minimalizowaniu opisanych wcześniej zagrożeń. Dzieci te nie mogą czuć się w klasie gorsze, wyśmiewane przez rówieśników. Zadaniem nauczyciela jest wspieranie ich mocnych stron, przydzielanie zadań, które są w stanie wykonać. Każde dziecko ma zdolności: manualne, muzyczne, taneczne, przywódcze. Nauczyciel powinien je u dziecka rozpoznać, a następnie rozwijać.

W ich przypadku szczególną rolę odgrywa *motywująca funkcja oceny szkolnej*. Nauczyciel często powinien nagradzać wysiłek jaki uczeń wkłada w wykonanie zadania, rozumieć, że efekty jego pracy prawie zawsze będą niskie.

Rodzice dzieci z pogranicza normy intelektualnej także powinni im udzielać wsparcia emocjonalnego, akceptować dziecko takim jakie ono jest. Niewątpliwie niejednokrotnie trudno im się pogodzić z problemami jakie one stwarzają, z faktem, że nie będą wzorowymi uczniami, najprawdopodobniej nie ukończą szkoły wyższej. W domu jednak dziecko musi czuć się bezpiecznie i akceptowane.

Każde dziecko chciałoby przynosić ze szkoły piątki, czwórki czyli odnosić sukcesy. Ale w przypadku dzieci z pogranicza normy intelektualnej nie zawsze jest to możliwe. Rodzice powinni więc cieszyć się z każdej pozytywnej oceny, zachęcać dzieci do aktywności nie tylko bezpośrednio związanej z nauką. Poczucie sukcesu, zadowolenie z udziału w zespole tanecznym, sportowym daje ochotę do pracy, mobilizuje do nauki.

Niski poziom intelektualny wpływa również na *problemy wychowawcze*, które generują sztywność myślenia, małą samodzielność i brak krytycyzmu.

Liczna grupa dzieci z inteligencją niższą niż przeciętna nie może pozostawać bez opieki i pomocy. Wymagają one *opracowania specjalnych programów, metod pracy*, które umożliwiłyby im osiągnięcie pozytywnych ocen i rozwijanie zdolności poznawczych. Konieczne jest także *stworzenie programów wsparcia emocjonalnego i społecznego* tych dzieci. W systemie oceniania wewnątrzszkolnego uczniowie ci powinni być bezwzględnie uwzględnieni.

Deficyty parcjalne i fragmentaryczne w rozwoju psychomotorycznym wymagają *zajęć o charakterze terapeutyczno-kompensacyjnym*. W zależności od potrzeb i możliwości powinny one podlegać terapii pedagogicznej i zajęciom logopedycznym. Ponieważ uczniom o obniżonym intelekcie często towarzyszy *zaburzona integracja sensoryczna*, w miarę możliwości powinni być objęci zajęciami

w tym zakresie. Innowacyjną terapią przeznaczoną dla dzieci z opóźnionym rozwojem mowy, zaburzeniami koncentracji uwagi i percepcji słuchowej jest indywidualna *stymulacja słuchu K. Johansena*. Inną metodą z powodzeniem stosowaną wobec dzieci, które charakteryzuje wolne tempo pracy *jest biofeedback*. Aby uniknąć zaległości edukacyjnych, które pogłębiają deficyty w szkole, uczniowie o obniżonym potencjale intelektualnym koniecznie powinni być objęci zajęciami wyrównawczymi.

Dzieci o niższym od przeciętnego intelekcie ze względu na deficyty w procesie myślenia, ale również niską motywację wewnętrzną i zaniżoną samoocenę często reprezentują *zachowania dysfunkcyjne*. Jako że nie są w stanie sprostać wymaganiom stawianym lepiej ukonstytuowanym intelektualnie kolegom, łatwo ulegają pokusie przynależności do grup rówieśniczych o dysfunkcyjnym charakterze. Podejmują destruktywne, naganne, a nierzadko również sprzeczne z prawem działania, podnosząc w ten sposób swoją zaniżoną samoocenę. Dlatego w procesie nauczania dzieci te nie powinny być nigdy porównywane ze swoimi zdolniejszymi kolegami. Zasadne jest, aby rozwijały się one we własnym tempie, przyswajając sobie wiedzę i umiejętności, które pozwalają im na prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Niezmiernie ważne jest docenianie przede wszystkim ich wkładu w proces uczenia się, a nie opieranie się jedynie na jego efektach. Motywuje to je do podejmowania dalszych starań.

Dziecko z obniżonymi możliwościami intelektualnymi powinno mieć zapewnioną integrację z konstruktywną grupą rówieśniczą. W tym celu można wykorzystać jego indywidualne uzdolnienia, np. motoryczne, które często występują u chłopców, i włączyć je w działania koła sportowego. Innym rozwiązaniem może być ruch młodzieżowy, np. przynależność do harcerstwa. Wobec dziecka, które już demonstruje zachowania przemocowe, należy zastosować terapię. Dobre efekty można osiągnąć poprzez jej behawioralny charakter, np. poprzez *Trening Przeciwdziałania Agresji (ART)*. U dzieci o niższym intelekcie dominuje przede wszystkim *motywacja zewnętrzna*. Dlatego w procesie nauczania należy stosować *jak najwięcej wzmocnień pozytywnych*. Wyznaczone nagrody mogą mieć charakter pochwały, uścisku ręki, wynagradzającego uśmiechu ze strony osoby prowadzącej zajęcia, lub bardziej namacalny w postaci np. naklejki. Rodzice mogą nagradzać dziecko za wykonanie zadania, np. poświęcając mu więcej uwagi i czasu podczas wspólnej zabawy, zorganizować wycieczkę rowerową czy wspólne pieczenie ciasta.

Wspomniane działania ważne są dla omawianej grupy dzieci nie tylko ze względu na to, że wyrównują ich braki edukacyjne, niwelują deficyty rozwojowe i wspomagają proces uczenia się, ale w równym stopniu podnoszą samoocenę i motywują do dalszej pracy. Ponieważ dzieci o niższym intelekcie mają problemy nie tylko z przyswajaniem wiedzy, ale także z jej przetwarzaniem

i integrowaniem, potrzebują więcej czasu na ten proces. Zbyt duża liczba bodźców, poprzez nagromadzenie zajęć powoduje, że proces ten jest zaburzony. Dlatego, mimo że uczniowie ci wymagają stymulacji, dobór terapii powinien być przemyślany i ograniczony. Czas poza obowiązującymi zajęciami lekcyjnymi powinien zapewnić rozwój intelektualny, ale ważny jest również czas na zabawę, kontakty z rówieśnikami, nabywanie umiejętności społecznych, które są również ważne dla dojrzałego funkcjonowania.

Na jakie sukcesy szkolne tych uczniów może liczyć nauczyciel, w dużej mierze zależy od kilku czynników:

- jeżeli rozwój umysłowy jest harmonijny, bez głębszych deficytów z obszarze percepcji słuchowej i wzrokowej, to trudności szkolne mogą pojawić się dopiero w starszych klasach, kiedy umysł wchodzi na wyższy poziom operacji formalnych;
- bardzo ważna jest pracowitość ucznia, systematyczna nauka, harmonijny rozwój - taki uczeń może przejść przez edukację z przyzwoitymi ocenami i bez większych problemów;
- zachowanie ucznia niby nie powinno mieć wpływu na jego oceny z przedmiotów, ale to tylko teoria, w praktyce uczniowie grzeczni, spokojni, udzielający się na rzecz klasy, czy szkoły zwykle są lepiej oceniani, niż uczniowie sprawiający problemy wychowawcze. Dlatego uczniowie o słabych możliwościach umysłowych, a nie sprawiający problemów wychowawczych mają lepsze oceny i są lepiej spostrzegani, głównie przez nauczycieli;
- duża grupa uczniów z inteligencją niższą niż przeciętna ma szansę na sukcesy w zajęciach sportowych, technicznych, często informatycznych, czyli tych nie angażujących zbyt umysłu, a inteligencję praktyczną;

Trudności ucznia, na które może natknąć się nauczyciel?

- mogą być obszerne i trudne do pokonania przez ucznia nie tylko w nauce, ale potem często dołączają do nich problemy wychowawcze w domu i w szkole;
- bardzo podobne problemy w czytaniu i pisaniu, jak u dyslektyków, ale im nie przysługuje zaświadczenie o dysleksji, bo wychodzi się z założenia, że owe problemy są wynikiem słabszych możliwości umysłowych;
- wolniej uczą się z powodu słabszego rozumienia treści i obniżonej pamięci, co wymaga dłuższego utrwalania;
- trudności powodują niechęć do nauki i tu tworzy się błędne koło;
- sporym problemem może być nieharmonijny rozwój umysłowy – np. specyficzne trudności w uczeniu się matematyki, wybiórczo bardzo niska pamięć, deficyt w myśleniu logicznym, abstrakcyjnym, itp.;

- przy dużej dysharmonii trudniej jest o kompensację.

Ciągle sprawą otwartą w systemie edukacji jest nadanie im specjalnych praw na egzaminach zewnętrznych. Egzaminy te weryfikując wiedzę i umiejętności uczniów, decydują o tym, do jakiej szkoły uczeń będzie mógł uczęszczać. Niestety dzieci z *szarej strefy*, bo tak są często nazywane muszą pogodzić się z faktem, że niektóre ścieżki edukacyjne są dla nich trudno osiągalne lub nawet niedostępne. Nie przeszkadza to jednak, aby mogły kończyć szkoły zawodowe, zdobyć dobry zawód i w przyszłości być szczęśliwymi, spełnionymi ludźmi. Odpowiednie wsparcie może im pomóc w dorosłym życiu funkcjonować na satysfakcjonującym poziomie, wykonywać wyuczony zawód i usamodzielniać się.

Podsumowanie

Przede wszystkim należy zmienić nasze myślenie o inteligencji poniżej przeciętnej- z myślenia o tym jako o porażce na myślenie, że jest czynnik, który po prostu można zmienić. Dzieci te stanowią wyzwanie dla systemu edukacji, muszą mieć najlepsze warunki kształcenia i poziom edukacji, bo inaczej będą odnosić same porażki. Naszym celem jest nauczyć te dzieci odporności w przezwyciężaniu trudności. Musi nam towarzyszyć przeświadczenie, że wszystkie dzieci mogą się nauczyć wielu rzeczy, jeśli tylko stworzymy im jak najkorzystniejsze warunki do zrealizowania swojego potencjału intelektualnego. Dzieci te muszą być uczone w specjalny sposób – w zwykłej edukacji nie mają szans na wykazanie się swoim potencjałem. Dzieci te muszą uwierzyć w to, że mogą się nauczyć, muszą mieć poczucie przynależności a nie wykluczenia z zespołu klasowego.

Obszary istotne przy podejściu do dzieci z inteligencją poniżej przeciętnej:

1. stosowanie maksymalnie konkretnych instrukcji (dziecko najlepiej żeby tego doświadczyło, dotknęło), nauka czytania na przepisie na ciasteczka czy instrukcji nowej gry komputerowej, nauka historii w formie rozmowy jak starożytni Rzymianie wpłynęli na nasze finanse itp.,
2. wkomponowywanie różnych umiejętności w inne formy działania, w nowe sytuacje. Chodzi tu o maksymalną ilość powtórek – musi ich być bardzo dużo. Jeśli nie możemy wymyślić takiej ilości sytuacji w życiu, wspomóżmy się ćwiczeniem komputerowym. Wtedy dziecko samo powtarza każdą rzecz po 20 razy, nawet o tym nie wiedząc.
3. Wydłużać czas zaangażowania dziecka w uczenie się
4. Dyscyplinowanie takiego ucznia w klasie, musi być on cały czas zaangażowany w coś, by nie miał na nic innego czasu.

Nauczyciel powinien pamiętać, że na pewno metoda wykładu podczas lekcji jest złą metodą dla tych uczniów.

Jak zatem zróżnicować nauczanie tak, by każdy z niego korzystał na swój sposób?

- Nauczyciel stara się sprawić, aby uczniowie byli samodzielnymi uczącymi się jednostkami;
- Stosuje różne materiały dydaktyczne – nie jeden podręcznik, ale do tego filmy, komputer, audiobooki itp.;
- Sprawdza wiadomości niekoniecznie poprzez jeden duży sprawdzian czy test – ocenia cały czas, każdego dnia;
- Uczy jednego materiału, ale inaczej (dzieci z inteligencją poniżej przeciętnej uczą bardzo podstawowych rzeczy i do tego stosuje mnóstwo ćwiczeń);
- Efekty uczenia się sprawdza np. prosząc o wykonanie makiety serca z plasteliny (jeśli na biologii była przerabiana tematyka serca);
- Różnicuje środowisko, w którym dane dziecko się uczy – jedne potrzebują ciszy inne muzyki, jeszcze inne lepiej uczą się odizolowane. Można spróbować podzielić klasę na 4 obszary ...
- Odgrywa sceny z tymi dziećmi, bo to konkret. Tak uczy np. zachowań społecznych, rozumienia norm zachowania.

Co jeszcze pomaga dzieciom z inteligencją poniżej przeciętnej przyswajać wiedzę w warunkach szkolnych?

Wskazania dla nauczycieli, które mogą stosować także rodzice, pracując z dzieckiem w domu:

- Sprawdziany wiadomości powinny dotyczyć podstawy programowej. Powinny one obejmować krótsze partie materiału. Najlepiej gdyby były to gotowe arkusze, tak aby dziecko nie traciło czasu na zapisywanie poleceń. Ocenianie dziecka natomiast powinno nastąpić po odpowiedziach udzielonych w toku kilku lekcji, a nie po jednorazowym odpytaniu;
- Należy zadawać dziecku krótkie, konkretne pytania. Unikać pytań problemowych i przekrojowych, wymagających od dziecka sformułowania samodzielnego wniosku czy dokonania analizy porównawczej;
- Warto wspomagać tok myślenia dziecka dodatkowymi pytaniami naprowadzającymi;

- Należy dzielić dziecku materiał do opanowania w domu na mniejsze części oraz pozostawić mu więcej czasu na ich opanowanie. Można zaznaczać dziecku jakie treści z zeszytu lub podręcznika powinno opanować (dotyczy to także uczniów starszych klas);
- Pomocne może być odwoływanie się do sytuacji bliskich doświadczeniom życiowym dziecka np. przy omawianiu nowych zagadnień, rozwiązywaniu zadań (konkretyzacja);
- Ważne jest sprawdzanie czy dziecko zrozumiało kierowane do niego pytanie lub polecenie. Gdyby nie rozumiało – pytanie należy zmodyfikować, ukonkretnić;
- Warto także po podaniu pytania dać dziecku czas na zastanowienie się informując go, że za chwilę będzie poproszony o odpowiedź;
- Zawsze należy pamiętać, że uczniowie z inteligencją poniżej przeciętnej potrzebują więcej czasu na pracę zarówno na lekcji (w tym sprawdzanie szkolnym), jak i w domu. Często wydłużenie czasu powoduje, że uczniowie udzielają prawidłowych odpowiedzi czy rozwiązują poprawnie zadanie, czym zaskakują wszystkich – w tym samych siebie.

W szkole dzieci z inteligencją poniżej przeciętnej powinny czuć się bezpiecznie, nie bać się zadawania dodatkowych pytań, domagania się powtórzeń czy dodatkowych wyjaśnień po kilka czy kilkanaście razy. To podstawa wszystkich wyżej opisanych oddziaływań w szkole i w domu.

Literatura:

1. Bogdanowicz M., Jankowska A., (2013) *Uczeń z inteligencją niższą niż przeciętna, Koncepcje, klasyfikacje i charakterystyka uczniów z niższym niż przeciętny poziomem sprawności umysłowej* [w] Biuletyn Polskiego Towarzystwa Dysleksji.
2. Bogdanowicz M., Jankowska A., Łockiewicz M., (2013) *Dzieci szarej strefy – aktualizacja stanu wiedzy dotyczącej funkcjonowania psychospołecznego uczniów z inteligencją niższą niż przeciętna* [w] Edukacja, 1(121), 24-36.
3. Wojnarska A. , *Kompetencje szkolne uczniów z obniżoną sprawnością intelektualną* [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną*(2003), Janiszewska – Nieścioruk Z. (red.), Kraków